

PEDAGOGIKA ILIMLERI

Pedagogika teoriyası hám tariyxı

ДИСКУРС НУТҚИЙ СТРАТЕГИЯНИ ИФОДАЛАШ МАЙДОНИ СИФАТИДА

Л.К.Баймурадова – ўқитувчи

Қарши давлат университети

Таянч сўзлар: коммуникатив стратегия, коммуникатив тактика, сўзловчи, мулоқотдош, нутқий акт.

Ключевые слова: коммуникативная стратегия, коммуникативная тактика, говорящий, собеседник, речевой акт.

Key words: communicative strategy, communicative tactics, speaker, interlocutor, speech act.

Прагматик тилшуносликда нутқий стратегия тушунчаси, коммуникатив стратегия тушунчаси каби прагматик тахлилий сатҳлар ва айнан нутқий акт назариясининг юзага келиши натижасида вужудга келди. Нутқий акт назарияси доирасида мулоқот максади, мулоқот интенцияси, мулоқот такти каби бир қанча лисоний сатҳлар ҳам нутқий акт лисоний сатҳнинг ажралмас бўлаги саналади. Албатта, тахлил доирасида бир-бирига яқин бўлган ушбу тушунчаларни фарқлаш ҳам муҳим талаблардан бири саналади. Ж.Личнинг келтиришича, нутқий такт бирор конфликтли вазиятдан чиқиб кетиш стратегияси ҳисобланади [6:109]. Баъзи ҳолларда нутқий тактга максимум эътибор қаратиш масалани тинч ҳал қилиш, дўстона муносабатларни сақлаб қолиш, кооператив принципларни ҳимоя қилиш ҳамсухбатдошлар учун муҳимроқ саналади [6:111]. Бу эса хушмуомалалик ва кооперативлик принципларига амал қилиш орқали масала ечимини топиш стратегияси саналади.

Нутқий стратегия нутқий актлар назариясининг бир бўлаги сифатида мулоқотнинг самарали кечимини таъминловчи усуллардан бири саналади. Нутқий акт жараёнида нутқий стратегик вазифани биргина сўз ёки гап ташкил қилиши мумкин. Нутқий акт назарияси учун эса сўз ёки гап таянч бирлик эмас, ундан тайёр «материал» сифатида фойдаланилмайди. Аксинча, гап айнан нутқий мулоқот жараёнида яратиладиган ҳодиса. Шундай экан, нутқий акт мазмунини тўлиғича сўзловчининг мулоқот максади (communicative intention) билан боғлиқ бўлиб қолади [4:79].

Россияда чоп этилган Энциклопедик лингвистик луғатда берилишича, нутқий акт «мақсад билан йўналтирилган ҳамда ҳар бир жамиятда қабул қилинган ижтимоий нутқ тузилишининг норматив бирликлари, прагматик вазият доирасида ифода этиладиган нутқий ифоданинг барча принцип ва қоидаларига мос келадиган тил бирликларига нисбатан қўлланилади» [5:412].

Рус тилшунос олимаси Е.В.Падучева мулоқот жараёнидаги эътироз, лўқма ташлаш каби стратегик ёндашувни психологик сатҳда тахлил этади ва бу ҳол суҳбатдошларнинг бир-бирига мослашув жараёни деб қарайди, ҳамда эътироз, лўқма стимул ва реакция ўйғотишга қаратилган амаллар сифатида баҳолайди [3:105]. Бундан ташқари, мулоқот жараёнидаги интеракция мулоқот иштирокчиларининг ўзаро интенцияларининг амалга ошириш усули деб ҳам қараш мумкин. Жумладан, Н.Ф.Алефиренко мулоқот жараёнидаги шахслараро муносабатни коммуникатив-прагматик ҳамда интеракционал (шахслар аро мулоқот) сатҳга киритишади. Интеракционал интенция мулоқотда фойдаланиладиган тил воситаларини ижтимоий нормаларига тааллуқли компонентларга нисбатан қўлланилади. Бунда, мулоқот иштирокчилари мулоқот жараёнида бирор қўзланган мақсадга етишишни мўлжаллайди. Мазкур мақсад ижтимоий жараёнларда мулоқот иштирокчиларининг нутқий стратегияси саналади [1:68-69].

Мулоқот жараёнида коммуникатив стратегиянинг қуйидаги турлари ажратиб кўрсатилади:

- баҳс, мунозара жараёнида мулоқотни кузатиш ва хулоса чиқариш стратегияси;

- мавзунини тушуниш ва уни бошқариш стратегияси;

- мулоқот иштирокида дўстона муносабатни сақлаш стратегияси;

- мулоқот жараёнида ноҳайрихоқликни, хушқўрмасликни сездирмаслик стратегияси;

- нутқ жараёнида маълум изоҳларни ажратиб кўрсатиш орқали тингловчиларга таъсир кўрсатиш;

- нутқ жараёнида тил бирликларидан тўғри ва оқилона фойдаланиш стратегияси.

Қайд этилган мазкур мулоқот стратегиялари сиёсатчилар томонидан асосан уч хил жараёнда, оммавий ахборот воситалари вакиллари билан суҳбат жараёнида, омма олдида нутқ сўзлаш жараёнида, пресс конференцияларда фойдаланишади.

Таъкидлаб ўтиш жоизки, ҳар бир сиёсий шахснинг ўзига хос бўлган лингвистик воситаси мавжуд бўлиб, ушбу лингвистик восита (сўз, ибора, цитата) ҳам маълум стратегик вазифани бажариб келади. Бундан ташқари, тил нормаларига риоя қилиш тактикаси ҳам нутқ сўзловчининг ўзини шахс сифатида оммага реклама қилиш стратегияларидан бири бўлиб хизмат қилади.

Мулоқот жараёнида, мулоқот иштирокчиларининг қизиқишларини эътиборга олиш баҳснинг қизғин кечишини таъминлаш учун хизмат қилади. Шунинг учун ҳам сиёсий давра суҳбатларида бериладиган ҳар бир савол ва жавоб мулоқотнинг қизғин кечишини таъминлашга қаратилган стратегияга эга саналади. Мулоқот жараёнидаги МЕН стратегияси ўзини репрезентация қилиш билан бир вақтнинг ўзида ўз муносабатини билдириш стратегияси сифатида кўзда тутилади. Шунингдек, СИЗ стратегияси мулоқотдошга нисбатан ҳурматни англатади.

Қуйида Х.Клинтоннинг президентлик сайлови тугагандан кейинги нутқи ва унинг тахлилин хавола қиламиз.

TRANSCRIPT:

Thank you. Thank you all very much. Thank you so much. A very rowdy group. Thank you, my friends. Thank you. Thank you.

Thank you so very much for being here. I love you all, too. Last night I congratulated Donald Trump and offered to work with him on behalf of our country.

I hope that he will be a successful president for all Americans. This is not the outcome we wanted or we worked so hard for, and I'm sorry we did not win this election for the values we share and the vision we hold for our country.

Х.Клинтоннинг сайлов жараёнида ютқазганлигидан кейинги нутқи этикет нормаларига қўрилганлиги, маданий стратегияга асосланганлигининг далили бўлиш мумкин. Ушбу стратегия Х.Клинтоннинг нутқий ифодасида *I congratulated Donald Trump, I hope that he will be a successful president for all Americans* каби қўллаган нутқий актлари барча этикет нормаларини сақлаш орқали ўз позициясини сақлаб қолишга қаратилган стратегия деб баҳолаш мумкин. Шунинг учун ҳам мазкур нутқнинг бош қисмида тил воситаларидан фойдаланилган аниқ нутқий стратегиянинг учрамаганлигини кузатиш мумкин. Нутқий стратегияда аниқ тил бирликларининг қўлланилиши ифодаланадиган дискурс макроструктурасининг ўзгаришига олиб келиши мумкин. Нутқий стратегиянинг макроструктурасининг ўзгариш тушунчасида аниқ тил бирликлари, яъни киритма гапларнинг

ишлатилиши, маълум ибораларнинг қўлланилиши, боғловчиларнинг ўзгаришида юзага келади.

Х.Клинтон нутқининг кейинги қисмини ҳавола қиламиз:

But I feel pride and gratitude for this wonderful campaign that we built together. This vast, diverse, creative, unruly, energized campaign. You represent the best of America, and being your candidate has been one of the greatest honors of my life.

I know how disappointed you feel, because I feel it too. And so do tens of millions of Americans who invested their hopes and dreams in this effort. This is painful, and it will be for a long time. But I want you to remember this.

Мазкур парчада ҳам бошланғич нутқнинг услубини сақлаган ҳолда риторик стратегияга таянилганлиги ва шу билан бирга *I know how disappointed you feel, because I feel it too* нутқий ифодаси тингловчиларга нисбатан ҳурматни кўрсатишга қаратилган стратегик гап танлови деб баҳолаш мумкин. М.Л. Макаровнинг таъкидлаб ўтишича, коммуникатив ва нутқий стратегия кўпгина ҳолларда маросим ва тантаналарга мослаштирилган тарзда тузиб чиқилади. Чунки, аниқ нутқий вазиятнинг мавжудлиги керак бўлган мақсадни амалга оширишда стандарт бўлган нутқий ҳаракатларга мурожат қилишни талаб қилади. Аниқ стратегия ва мақсадни танлашда дискурс ўрнини белгилайдиган ижтимоий институтлар билан алоқадор бўлган шарт-шароитларда амалга оширилади [2:56].

Нутқнинг кейинги қисми ҳам риторик маромни сақлаган ҳолда этикет стратегиясида олиб борилганлигини кузатиш мумкин:

We don't just respect that. We cherish it. It also enshrines the rule of law; the principle we are all equal in rights and dignity; freedom of worship and expression. We respect and cherish these values, too, and we must defend them.

And breaking down all the barriers that hold any American back from achieving their dreams. We spent a year and a half bringing together millions of people from every corner of our country to say with one voice that we believe that the American dream is big enough for everyone.

For people of all races, and religions, for men and women, for immigrants, for LGBT people, and people with disabilities. For everyone.

Адабиётлар

1. Алефиренко Н.Ф. Семиологический потенциал дискурса. // Язык. Текст. Дискурс: Научный альманах Ставропольского отделения РАЛК / Под ред. проф. Г.Н. Манаенко. Выпуск 5. -Ставрополь, изд. ПГЛУ, 2007. –С. 296.
 2. Макаров М. Л. Основы теории дискурса. -М.: ИТДГК «Гнозис», 2003, -С. 280.
 3. Падучева Е.В. О параметрах лексического значения глагола: таксономический класс участника. /Русский язык в научном освещении. № 1(3). 1997. –С. 87-112.
 4. Сафаров Ш.С. Прагматическая лингвистика. “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” нашриёти. –Тошкент: 2008. 318-б.
 5. Лингвистический энциклопедический словарь. –Москва: 1990, -С. 412.
 6. Leech G.N. Principles of Pragmatics. -London: Longman, 1983. –P.250.
- Интернет сайтлар
<http://obamaspeeches.com/080-Iraq-Debate-Obama-Speech.htm>
<http://obamaspeeches.com/120-Obama-Turn-The-Page-Speech-California-Deomcratic-Convention.htm>

Мазкур мақолада инглиз тилида нутқий стратегиянинг сиёсий нутқ материали доирасида ифодаланиши таҳлил қилинган. Нутқий стратегия тамойилларига кўра диалогик нутқ шаклланишида лисоний бирликларнинг продуктив ифодаси муҳим саналади. Коммуникатив стратегия ва коммуникатив тактика тушунчаларининг фарқланишини аниқлаш мақоланинг моҳияти саналади.

РЕЗЮМЕ

РЕЗЮМЕ

В статье анализируется выражение коммуникативной стратегии на материале политического речевого материала. По принципу коммуникативной стратегии в развитие диалога является продуктивность лингвистических единиц. Основное внимание уделяется определению разницы между коммуникативной стратегией и коммуникативной тактике. Этим определяется значимость данной статьи

SUMMARY

The article deals with the problem of communicative strategy in political speech materials. According to the paradigm of communicative strategy in the development of conversation appears in the productivity of linguistic units. Differentiating between communicative strategy and communicative tactics is the main framework of the article.